

УДК 614.253.4(09)(4)

**Інга ТИМОФІЙЧУК,
Світлана СЕМЕНЕНКО,
Лілія РОМАН, Тетяна САВЧУК,
Ксенія СЛОБОДЯН, Надія ВАСКУЛ,
ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет»,
Чернівці (Україна)**

**Inga TYMOFYUCHUK,
Svitlana SEMENENKO,
Liliya ROMAN, Tetyana SAVCHUK,
Kseniya SLOBODIAN, Nadiya VASKUL,
Higher State Educational Establishment of
Ukraine «Bukovinian State Medical
University»,
Chernivtsi (Ukraine),
physiology@bsmu.edu.ua
liliya.roman@ukr.net**

**ІСТОРИЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТА
СТАНОВЛЕННЯ МЕДСЕСТРИНСТВА:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

**THE HISTORY OF ORIGIN AND
FORMATION OF NURSING: EUROPEAN
CONTEXT**

Ключевые слова: *история медсестринства, монахиня, сестры милосердия, Флоренс Найтингейл, графиня Елизавета, мать Тереза, медицина.*

Тимофійчук І., Семененко С., Роман Л., Савчук Т., Слободян К., Васкул Н. История зарождения и становления медсестринства: европейский контекст.

В статье исследуются этапы зарождения и становления такого важного звена в сфере медицинского обслуживания как медсестринство. На примере выдающихся фигур (графиня Елизавета, Флоренс Найтингейл, мать Тереза) дан краткий экскурс в историю медсестринства в европейском контексте. Отражено нелегкие времена, коллизии и сложные условия, в которых формировались основы современного медсестринства. Отмечено большую роль и значительный вклад именно женщины в развитие медицины в целом и медсестринства в частности.

Професія медсестри вже не викликає такого захоплення у суспільстві, як на початку своєї історії. Зараз медсестра – це просто середній медичний персонал, який практично не приймає самостійних рішень, а лише виконує вказівки лікуючого лікаря. Але лікарі, медсестри і волонтери, які рятували від смерті Майдан, змусили всіх нас по-новому подивитися на їхню роботу, оцінити їхню професійність, самовідданість і мужність, а тому варто замислитися з кого і чого все починалось.

Загальновідомим є те, що професію медсестри започаткувала черниця. Але для черниць отримати змогу опікуватися хворими в той час було надзвичайно складно, адже контакт із тілом вважався прерогативою жінок за-

міжніх або вуличних. На сьогодні є багато спеціалізованих навчальних закладів, де готують кваліфікований медичний персонал, а в ХІ столітті поняття «медична сестра» і «навчання» були практично несумісними.

На території Західної Європи створювались общини для жінок, які мали бажання допомагати лікарям з доглядом за хворими. Такі жінки на добровільних засадах працювали в шпиталях, де їм у мирний час дозволяли обслуговувати хворих жінок, а в період військового положення і хворих чоловіків. Завдання полегшувати страждання хворим, яке вважалося малопочесним у соціальній ієрархії, завжди делегували жінці – гарантові розвитку і продовження роду.

У Північній Європі першими надавати допомогу хворим почали бегінки – жінки, які спонтанно, без офіційного церковного схвалення, збиралися в групи аби провадити черниче життя. Вони надихнули своїм прикладом терціаріїв (Італія, XIII ст.), пов'язаних із домініканцями та францисканцями. Катерина Сієнська, яка належала до Третього домініканського ордену, доглядала хворих на чуму, наражаючись на смертельну небезпеку, але то була надзвичайна ситуація, яка вимагала насправді героїчних заходів.

Першим, хто подолав табу, яке відділяло черниць від догляду за хворими, був св. Вікентій де Поль, який у 1617 році заснував спільноту Дочок Милосердя. «Замість монастиря – домівки хворих, замість келії – орендована кімната, замість каплиці – парафіяльна церква, замість внутрішнього монастирського дворика – міські вулиці, замість затворництва – послух, замість решітки – страх Божий, замість вельону – свята скромність», – писав він.

Численні конгрегації, які постали у XIX ст., крім навчання, стали займатися організацією лікарень і доглядом хворих на дому, попри те, що церковні правила все ще забороняли це робити, не кажучи вже про абсолютну заборону наблизитися до породіль та пацієнтів чоловічої статі. У 1909 році Священна конгрегація у справах ченців навіть розпочала розслідування в усьому католицькому світі з огляду на численні протести, що черниці доглядають не тільки хворих жінок та дітей, а й чоловіків. Чимало з черниць заплатили за це своїм життям: 14 Дочок Милосердя було страчено 1870 року в Китаї, ще 10 – під час останньої іспанської революції, і цей список можна продовжувати.

Зрештою черниці перемогли і, усвідомлюючи потребу професійної підготовки, отримали від папи Пія X дозвіл заснувати першу професійну школу для медсестер. Таким чином, діяльність Церкви у сфері милосердя міцно вкоренилася на місцях і, як не дивно, живе і досі.

В Угорщині в XIII столітті графиня Єлізавета на власні кошти організувала шпиталь і побудувала притулок для малолітніх сиріт і покинутих дітей. У пам'ять про неї була створена община так званих «єлізаветинок», які продовжували справу графині, яка пізніше була канонізована і зарахована до лику святих. А медичних сестер називали в той період сестрами милосердя.

Перше навчання сестринській справі було організовано у Франції, в XVII столітті. В той же час з'явилися і перші вимоги до тих, хто вступав на навчання: приймали тільки молоді і вдів, причому вони не повинні були

бути черницями. Навчали мінімальним медичним знанням і розмежовували поняття «сестра милосердя» й «сиділка». Поступово такі школи почали з'являтися по всій Європі і вже до дев'ятнадцятого століття на її території налічувалось вже шістнадцять тисяч медичних сестер, які отримали відповідну освіту. Їх навіть офіційно приймали на роботу в шпиталі і з'явилась потреба в кадрах.

Професійні медсестри з'явилися під час Кримської війни, завдяки англійчанці Флоренс Найтінгейл. Саме вона зруйнувала стереотип про те, що медсестри не повинні володіти потрібними знаннями.

Флоренс Найтінгейл відома не тільки як засновниця професії медичних сестер, а і як ініціатор реформи госпіталів. Саме в служінні людству, в позбавленні людей від страждання і хвороб, яким можна запобігти, вбачала вона свою високу місію. Виявляючи безприкладну наполегливість Флоренс Найтінгейл більшу частину свого життя присвятила боротьбі за реформу системи медичного обслуговування в англійській армії і перетворення служби медичних сестер у серйозну, шановану професію на основі програми спеціальної підготовки і пред'явлення високих професійних вимог до діяльності медсестер. Багато з того, що складає сьогодні основу медичного обслуговування, бере початок у запеклих баталіях, які Флоренс Найтінгейл вела в XIX ст. Будучи старшою медичною сестрою в період Кримської війни (1854-1856 рр.), Флоренс переконалася на власному досвіді, що, поліпшивши санітарні умови у військових госпіталях і казармах, можна різко знизити смертність і врятувати тисячі життів. Але, щоб переконати в цьому скептиків, що стояли при владі, їй довелося вести нелегку боротьбу. Хоча в той час збір та аналіз даних у галузі соціальної статистики ще мало практикувалися, Флоренс зрозуміла, що надійні дані про кількість померлих в армії, смерті яких можна було б запобігти, можуть стати переконливим доказом необхідності проведення реформи. Так вона не лише сприяла здійсненню реформи медичного обслуговування, але й однією з перших підтримала новаторську ідею про те, що соціальні явища можуть бути об'єктом виміру і математичного аналізу. Досягнення Флоренс були значними, тому що добилася вона їх в умовах соціальних обмежень, з якими стикалася жінка у вікторіанській Англії. Батько Флоренс, Вільям Едвард Найтінгейл, був багатим землевласником і його сім'я належала до вищого кола англійського суспільства. У той час жінки не навчалися в університетах і не прагнули професійної кар'єри –

метою їхнього життя було вийти заміж і народжувати і виховувати дітей. Флоренс пощастило: її батько вважав, що жінка повинна бути освіченою і сам навчав її італійської, латинської і грецької мов, філософії та історії, а також, що було вкрай незвичайним для жінки того часу, – письма та математики. Коли двадцятирічна Флоренс висловила бажання стати медсестрою, батько вирішив порадитися з лікарями чи личитиме його доньці подібне заняття. Якщо у той час для жінки вищого кола рішення обрати будь-яку професійну кар'єру вимагало виняткової рішучості, то про професію медсестри не могло бути й мови навіть у такій освіченій сім'ї, в якій жила Флоренс. Коли батьки не дозволили їй стати медсестрою, Флоренс звернулася за розрадою до релігії, яка все життя була її провідною зіркою. Однак її релігійні почуття завжди ґрунтувалися на переконанні, що найкращий спосіб служити Богу полягає у служінні людству і тому навіть у важкі роки вона не залишала думки про майбутню професію. Флоренс перечитувала книги з медицини та догляду за хворими, відвідувала лікарні і поралася з дітлахами з лондонських нетрів, яких вона називала «своїми Вестмінстерськими злодюжками». Нарешті, в 1851 р. їй вдалося виїхати з Англії і провести три місяці в Німеччині, під Дюсельдорфом, де знаходилися лікарня і притулок протестантського ордена дьякониць. Пізніше, незважаючи на заперечення батьків, вона стажувалася в лікарні в Сен-Жермені, під Парижем, якою відала католицька організація «Сестри милосердя». Їй було вже 33 роки, і врешті-решт вона змогла долучитися до обраної професії.

Повернувшись в 1853 р. до Лондона, Флоренс невдовзі отримує своє перше «місце» (безоплатне) наглядачки в лондонському «Закладі для хворих жінок благородного походження». У її обов'язки входило стежити за роботою медсестер, станом медичного обладнання та контролювати приготування ліків. Хоча за нормами того часу їй вдалося створити зразковий медичний заклад, до якого було відкрито доступ хворим усіх класів суспільства і віросповідань, а проте Флоренс відчувала, що не змогла досягти те, що вважала своєю метою: створити школу, де медсестри отримували б повноцінну професійну підготовку. Виконуючи численні адміністративні обов'язки під час Кримської війни, вона все-таки знаходила час доглядати за хворими власноруч. Пізніше вона постійно обходила палати з хворими, що породило легенду про «ангела-хранителя» Криму. Істотним доказом успіху, до-

сягнутого Флоренс, слугують цифри: до весни 1855 р., через півроку після її приїзду в Скутарі, смертність в госпіталі скоротилася з 42,7 до 2,2%. Використовуючи кошти з Фонду Найтінгейл (майже 50 тис. фунтів стерлінгів, зібраних громадськістю), вона змогла здійснити свою давню мрію, заснувавши в 1860 р. Училище з підготовки медичних сестер. Сподівання очолити училище не здійснилися, але в цьому навчальному закладі практично реалізувалися основні принципи його засновниці Флоренс Найтінгейл:

1) професійна підготовка медсестер повинна проводитися в лікарнях, спеціально створених з цієї метою;

2) медсестри повинні жити в умовах, які забезпечували б належну моральну поведінку і дисципліну.

Для свого часу обидва ці принципи були досить радикальними. Те, що сьогодні вони сприймаються як звичайні речі, свідчить про великий внесок Флоренс Найтінгейл у справу підготовки медичних сестер, що не меншою мірою, аніж будь-яке наукове досягнення, сприяло загальному підвищенню якості медичного обслуговування.

Ще одним прикладом для наслідування в одвічному прагненні служити захисту життя і здоров'я людини є мати Тереза, яка впродовж багатьох років здійснювала благодійні місії та акції милосердя в усьому світі. Мати Тереза (Агнеса Гонджа Бояджиу) народилася 26 серпня 1910 року в місті Скопи в сім'ї албанського продавця зелені. Ще навчаючись у школі, вона зрозуміла, що якимось чином повинна присвятити своє життя Богу. Отож, у 18 років Агнеса покинула затишну батьківську оселю і стала черницею місіонерського ордена «Лоретські сестри». Своє послушництво вона розпочала в Індії. У повній відповідності з концепцією ордена Лорето вона 16 років вірою та правдою служила людям, навчаючи бенгальських дівчаток історії й географії на їх рідній мові¹. Життя її було насичене й різноманітне – вона співала в церковному хорі, і як людина освічена та мудра була призначена директесою однієї зі шкіл, де користувалась заслуженою повагою як вчительського, так і учнівського колективу. 16 серпня 1948 року Мати Тереза, отримавши дозвіл Риму стати вільною черницею, перевдягнувшись в куплене на ринку дешеве сарі, покинула сестринську обитель. З п'ятьма рупіями в кишені вона зникла в нетрях Калькутти. В покинутому будинку серед сміття вона заснувала школу для нікому не потрібних дітей – немовлят зі сміттєвих баків, маленьких інвалідів і сиріт, що поклато по-

чаток системі дитячих притулків Ордена Милосердя. Однак її подвижництво не замкнулося на вуличних дітях і організації шкіл. Вона взяла на себе місію допомагати помираючим. У 1948 році мати Тереза заснувала в Калькутті общину, конгрегацію черниць «Сестри-Місіонерки Любові», діяльність якої була направлена на створення шкіл, притулків, лікарень для бідних і тяжкохворих людей. У Калькутті прямо на вулицях вмирали сотні бідняків і звістка про блаженну черницю, яка допомагала помираючим бездомним, досягла міської влади. Муніципалітет виділив їй пустий храм, присвячений індійській богині Калі. Так, у 1952 році було створено перший хоспіс «Будинок для помираючих», де приреченого на смерть бідняка оточували любов'ю й турботою, щоб він міг дожити свої дні достойно². З 1965 року діяльність монашеської конгрегації, зоснованої Матір'ю Терезою, переступила кордони Індії, на даний час вона має 400 відділень у 111 країнах світу і 700 будинків милосердя у 120 країнах. Притулки, лікарні, лепрозорії були потім, але на початку свого шляху вона страждала від самотності, перший час їй часто доводилось лягати спати голодною. Але вже через три роки, у 1949 р., як і годиться для великих починань, до неї приєдналися 12 послідовниць, в основному попередні її учениці. Мати Тереза почала клопотати про облаштування власного монашеського ордену. Дозвіл було отримано тільки у 1950-му, після особистої зустрічі Терези з Папою. 30 вересня того ж року в Калькутті черниця-католичка заснувала Орден Милосердя з єдиною метою – допомогати бідним. Те, що починалось як орден із 12 чоловік, зараз нараховує 300000 співробітників. Її орден живе під управлінням 66-річної сестри Нірмали, яка не дозволяє називати себе «матір'ю», кажучи: «У нас одна Мати – велика Тереза». В 1997-му, році смерті Матері Терези, в її общині налічувалося біля 4000 сестер і 610 монастирів у 123 країнах світу³. Через три роки після смерті своєї засновниці, орден налічував біля 600 лікарень і притулків у 128 країнах світу. В. Ерліхман пише: «Слідом за першою лікарнею, з'явилися інші. За ними – дитячі будинки, центри щеплень, «місто миру» для прокажених. І першу в світі лікарню для хворих на СНІД відкрила також мати Тереза. З вражаючою енергією вона їздила по всьому світу, збираючи кошти для ордену. Її називали «ідеальним менеджментом», але сама вона пояснювала свій успіх так: «Самі найменші справи треба робити з великою любов'ю». Коли папа Іоанн Павло II запитав, чим він може допомогти їй, Тереза

відповіла: «Подаруйте мені шматок свого Ватикану, я влаштую там лікарню»⁴.

Згадавши історію життя-подвигу всесвітньо відомих сестер милосердя неможливо оминати події, які вирують на Сході нашої країни. Щоб захищати Україну, на Донбас їдуть не лише солдати, а й медики. В багатьох містах волонтери збирають кошти на ліки та перев'язувальні матеріали, готують індивідуальні аптечки, вкрай необхідні тим, хто протистоїть агресії. Молоді жінки віддали своє життя і здоров'я за мрію про незалежну Україну. Серед них: 25-річна медсестра Ірина Іванюш із позитивним «Лютік», яка втратила обидві ноги; 21-річна Юля Ізотова, яка загинула під час обстрілу. Це люди з особливим внутрішнім світлом, який змусив їх обрати саме професію медсестри і, на щастя, в наших лікарнях чимало чудових медсестер, справжніх подвижниць своєї нелегкої професії. Насамкінець, як підсумок нашого дослідження про історію заснування медсестринства приведемо Заповіт матері Терези, який є найкращим девізом для кожного, хто обрав справою свого життя – служіння людям.

Заповіт матері Терези

Люди бувають нерозумні і егоїстичні;
Все одно прощай їм!

Якщо ти робиш добро, люди можуть звинуватити тебе в корисливості й себелюбстві;

Все одно твори добро!

Якщо ти чесний і відвертий, то люди будуть ошукувати тебе;

Все одно будь чесний і відвертий!

Те, що ти будував роками, може бути зруйноване в одну мить;

Все одно будуй!

Якщо ти здобув безмежне щастя, тобі будуть заздрити;

Все одно будь щасливим!

Добро, яке ти сотворив сьогодні, люди забудуть завтра;

Все одно твори добро!

Ділись з людьми кращим, що у тебе є і цього ніколи не буде достатньо!

Все одно ділись кращим, що у тебе є!

В кінці кінців, ти сам впевнився, що все це – між тобою і Богом!⁵

REFERENCE:

¹ Mat' Tereza. Bud' moim svetom, Moscow, Knizhnyj klub, 2010, p. 397.

² Pasyechko N.V. Osnovi sestrins'koyi spravi (kurs lektzij), Ternopil', Ukrmedkniga, 1999, p. 54.

³ Mat' Tereza Slova lyubvi, Moscow, Triada, 2002, p. 72.

⁴ Ibid, p. 59.

⁵ Ibid, p. 70.

Tymofyychuk I., Semenenko S., Roman L. Savchuk T., Slobodian K., Vaskul N. THE HISTORY OF ORIGIN AND FORMATION OF NURSING: EUROPEAN CONTEXT

The article examines the stages of the origin and formation of such an important link in the health care as nursing. On the example of prominent figures (Countess Elizabeth Florence Nayntinhel, Mother Teresa) a brief excursion into the history of nursing in the European context is made.

It is well known that the profession of nurses was launched by a nun. But nuns had the possibility to take care of patients at the same time it was extremely difficult, because contact with body was considered the prerogative of married women or prostitutes. Today there are many specialized schools which train qualified medical staff, in the eleventh century, the term «nurse» and «education» were incompatible.

At the Western Europe there were created communities for women who had a desire to help physicians to care for patients. These women' volunteer work in hospitals allow women to serve patients, and during war sick men as well. The task to alleviate the suffering of patients, had always been delegated to woman - guarantor of development and reproduction of human kin.

In Northern Europe, the first who began to assist patients were “behinky” - women who spontaneously, without official church approval, gathered in groups to conduct monastic life. They inspired by their example the Tertsiarians (Italy, thirteenth century) related to the Dominicans and the Franciscans. Catherine of Siena, who belonged to the Third Order Dominicans, cared for patients with plague, being exposed to mortal danger, but it was an extraordinary situation which required a truly heroic action.

The article shows difficult times, conflict and difficult conditions in which the foundations of modern nursing were formed. There has been noted a big role and a significant contribution of women to the development of medicine in general and nursing in particular.

Keywords: *history of nursing, a nun, a nurse, Florence Nightingale, the Countess Elizabeth, Mother Teresa, and medicine.*

Received 27-10-2015

Advance Acces Publischer: November 2015